

พรรณพืชในพุทธประวัติ

โครงการอนุรักษ์และพัฒนาพรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทย¹

อรไท ผลดี

พรรณพืช สมัยพุทธกาล ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธประวัติปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา ในตอนต่าง ๆ คือ

ตอนพระราชพิธีอภิเษกสมรสพระพุทธรูปบิดามารดา กล่าวถึงพรรณพืช ดังนี้

1. **อโศก** (*Saraca indica* Linn.) กล่าวถึงพระราชบิดาของพระพุทธรูปบิดาโปรดให้สร้างปราสาทสามหลังในอโศกอุทยาน

2. **มณฑา** กล่าวถึงทิพยมณฑาตกลงมาจากสวรรค์ในพระราชพิธีอภิเษก

3. **มะตูม** (*Aegle marmelos* Corr.) กล่าวถึงเหล่าอสุรราชทั้ง 6 นำผลมะตูมสุกจากป่าหิมพานต์มาถวาย

4. **กัลปพฤกษ์** กล่าวถึง ท้าวเวสวัณมหาราชบูชาด้วยทิพยภูษานันต์ตกลงมาจากไม้กัลปพฤกษ์ บนยอดหิมาวันตบรรพต

5. **หว่า** (*Eugenia Cumini* Druce) กล่าวถึงท้าวเวสวัณมหาราช บูชาด้วยผลหว่าจากชมพูทวีป

6. **จันทน์** (*Mansonia gagei* Drumm.) กล่าวถึงพระราชบิดาของพระพุทธรูปบิดาโปรดให้สร้างปราสาทไม้จันทน์

7. **ราชพฤกษ์** (*Cassia fistula* Linn.) คือต้นกุน กล่าวถึงพระอนุชาของพระพุทธรูปบิดาโปรดให้สร้างปราสาทไม้ราชพฤกษ์

อรไท ผลดี อาจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

¹ โครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ของสถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ปี 2535-2537

ดอนเจ้าชายสิทธัตถะประสูติ กล่าวถึงพรรณพืช ดังนี้

1. สาละ (*Shorea robusta* Roxb) กล่าวถึง พระนางสิริมหามายา พระพุทธมารดา ทรงพระสุบินว่า ท้าวจาตุมหาราชทั้ง 4 มายกพระแท่นบรรทมของพระนางไปสู่ป่าหิมพานต์ และประดิษฐานไว้ที่แผ่นศิลาใหญ่ใต้ต้นสาละและพระพุทธรองค์ได้ประสูติใต้ต้นสาละ ส่วน คนไทยจะหมายถึงต้นรัง (*S.siamensis* Miq.) ซึ่งเป็นไม้สกุลเดียวกัน

2. บุนนาค (*Nelumbo nucifera* Gaertn.) คือ บัวหลวงสีขาวกลีบไม้ซ้อนพระพุทธมารดาทรงพระสุบินว่าช้างเผือกในป่าหิมพานต์ชูงวงที่จับบุนนาคปทุมชาติสีขาวเพิ่งบานใหม่ มีกลิ่นหอมพุ่งคลอบอบวล

3. มณฑา กล่าวถึงว่า ขณะที่พระพุทธรองค์เสด็จลงปฏิสนธิในพระครรภ์แห่งพระพุทธมารดา เกิดบุพนิมิต 32 ประการ ประการหนึ่งคือ ห่าฝนดอกไม้ทิพย์มีมณฑาบุปผชาติเป็นต้น ก็ตกลงโดยรอบ

4. เบญจปทุมชาติ คือ ดอกบัว 5 ชนิด ได้แก่

นิลอุบล (*Nymphaea stellata* Willd) คือบัวสายสีครามมีกลิ่นหอมแรง

เสตุบล (*N. lotus* Linn.) คือ บัวสายสีขาว ดอกหอม เรียกว่ากุมุท

รัตตอุบล (*N. lotus* Linn.) คือ บัวสายสีแดง ดอกหอม เรียกว่า สัตตบรรณ

ปทุม (*Nelumbo nucifera* Gaertn) คือ บัวหลวงสีแดง หอม

บุนนาค (*N. nucifera* Gaertn.) คือ บัวหลวงสีขาว หอม

กล่าวถึง บุพนิมิตประการหนึ่ง คือ ปทุมชาติมีพรรณ 5 ยังเกิดปรากฏ ไปทั่วพื้นน้ำ และพื้นดิน และตอนประสูติ ได้ประทับยืนบนทิพยปทุมบุปผชาติมีกลีบได้ 100 กลีบ

5. พระศรีมหาโพธิ (*Ficus religiosa* Linn.) กล่าวถึงว่าในวันที่พระพุทธรองค์ประสูติ มีสหชาติ 7 ประการ บังเกิดร่วมวันกัน ประการหนึ่งคือ ไม้พระศรีมหาโพธิ

ดอนเจ้าชายสิทธัตถะในปฐมวัย กล่าวถึงพรรณพืชต่อไปนี้

1. จตุชาติสุคนธ์ คือ ของหอมธรรมชาติ 4 ชนิด ได้แก่ กลิ่นดอกไม้ว กลิ่นจันทน์ กลิ่น กฤษณา (*Aquilaria crassna* Pierre.) และกลิ่นกระลำพักซึ่งเป็นส่วนของเนื้อไม้สีดำ เกิด ในต้นสลัดไดป่า (*Euphorbia antiquorum* Linn.) กล่าวถึง ตอนประกอบพระราชพิธีมงคล ถวายพระนามพระพุทธองค์

2. เบญจบุปผชาติ คือ เครื่องบูชา 5 อย่าง ได้แก่ ดอกหญ้าแพรก (*Cynodon dactylon* Pers.), ข้าวสาร (*Oryza sativa* Linn.) เมล็ดพันธุ์ผักกาด (*Brassica chinensis* Linn.), ดอกมะลิ (*Jasminum sambac* Ait) และข้าวดอก เครื่องบูชา 5 อย่างนี้ กล่าวถึงตอน ประกอบพระราชพิธีมงคลถวายพระนามพระพุทธองค์

3. รูปอัญมณีธรรมมงคล 108 ประการ ที่ฝ่าพระบาททั้งสองของพระพุทธองค์ ภายนอก รอบกงจักร ที่เป็นพรรณพืช ได้แก่

รูปดอกพุดซ้อน (*Gardenia Jasminoides* Ellis)

รูปพัดใบตาล (*Borassus flabellifer* Linn.)

รูปพวงดอกมะลิ (*Jasminum sambac* Ait.)

รูปดอกนิลอุบล (*N. stellata* Willd) คือ บัวสายสีคราม

รูปดอกอุบลขาว (*N. lotus* Linn) คือ บัวสายสีขาว

รูปดอกอุบลแดง (N. lotus Linn) คือ บัวสายสีแดง

รูปดอกบัวแดง (N. nucifera Gaertn.) คือ บัวหลวงสีแดง

รูปดอกบัวขาว (N. nucifera Gaertn.) คือ บัวหลวงสีขาว

4. พระมหาบุรุษลักษณะเปรียบดังพรรณพืช ดังต่อไปนี้

พื้นผ้าพระหัตถ์และผ้าพระบาทอ่อนนุ่มดุยปุยสำลี (Gossypium barbadense Linn.)

ลำพระขงฆ์มีสัณฐานกลมงามดุยต้นข้าวสาลี (Triticum vulgare Vill) อันมีครรภ์

เส้นพระโลหิตาสนิทดุยสีดอกอัญชัน (Clitoria ternatea Linn.)

รอบพระกายบริบูรณ์ดุยปริมณฑลแห่งต้นไม้ไทร (Ficus bengaleensis Linn.)

ดวงพระเนตรเขียวดุยสีดอกสามหาว คือ ผักตบ (Monochoria hastata Solms) เหลือง
ดังสีดอกกรรณิกา แดงดังสีดอกเซ่ง (Pentapetes phoenicea Linn.) แดกอกขบา (Hibiscus rosa-senensis Linn.) ดำดังสีผลประคำดีควาย (Sapindus trifolius Linn.)

ลำพระเพลาทั้งสองกลมงามดุยลำสุวรรณกัทลี คือ กล้วยทอง

พระโอษฐ์มีพรรณแดงงามดุยสีผลคำลึงสุก (Coccinia grandis Voigt)

พระกรรมมีสัณฐานอันยาวดุยกลีบปทุมชาติ (N. nucifera Gaertn.)

กลิ่นพระกายหอมฟุ้งดุยกลิ่นสุคนธฤชณา (Aquilaria crassna Pierre)

กลิ่นพระโอษฐ์หอมดุยกลิ่นอุบล (N. lotus Linn.)

พระเกศากลิ่นหอมดุยกลิ่นโกมลปทุมชาติ (N. nucifera Gaertn.)

5. หว่า (Eugenia cumini Druce) กล่าวถึงตอนพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ
ฉายาแห่งไม้หว่าที่พระพุทธรองค์ขณะเป็นพระราชกุมารประทับอยู่ ไม่ได้ขายไปตามตะวัน
เช่น เงามแห่งร่มไม้อื่น เป็นที่น่าอัศจรรย์ยิ่งนัก

6. เบญจปทุมชาติ คือ ดอกบัว 5 ชนิด ดังได้กล่าวแล้ว กล่าวถึงตอนพระอินทร์ให้
พระเวสสุกรรมลงไปเนรมิตสระโบกขรณี เติบรายด้วยปทุมชาติมีพรรณ 5 ประการสำหรับ
พระพุทธรองค์

ตอนมหาภิเนษกรรม กล่าวถึงพรรณพืชดังต่อไปนี้

1. โกกนุท คือ ดอกบัวหลวงสีแดง (ป ; ส. โกกนท) (N. nucifera Gaertn.) กล่าวถึง
ตอนพระพุทธรองค์เสด็จประพาสอุทยาน รถพระที่นั่งเทียมด้วยม้าทั้ง 4 มีสีดังดอกโกกนุท

2. โกสมภ คือ ดอกคำ (ป.กุสมภ) (Bixa orellana Linn.) กล่าวถึงพระพุทธรองค์เสด็จ
ประพาสอุทยาน เติบรายด้วยดวงดอกโกสมภเสาวรศ

3. เบญจปทุมชาติ คือ ดอกบัว 5 ชนิด ที่กล่าวถึงในสระโบกขรณี ได้แก่

บัวผันและบัวเผื่อน (N. stellata Willd)

อุบล (N. lotus Linn.) คือ บัวสาย ดอกสีขาว เรียก กุมุท ดอกหอม

สัตตบรรณ คือ บัวสายสีแดง หอมมาก (ป. สดปด) (N. lotus Linn.)

บุณฑริก คือ บัวหลวงพันธุ์ดอกขาว กลีบไม่ซ้อน (N. nucifera Gaertn.) ถ้ากลีบซ้อน
เรียก สัตตบุษย์

สัตตบงกช คือ บัวหลวงพันธุ์ดอกแดง กลีบซ้อน (N. nucifera Gaertn.) ถ้ากลีบไม่
ซ้อน เรียก ปทุม

4. ปาริฉัตรราช คือ ปาริชาติ เป็นพรรณพืชบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ กล่าวเปรียบเทียบ

สำนักหอสมุด

อาการประทับนั่งเหนือปาสาณมงคลอาสน์ ของพระมหากษัตริย์จักรีวงศ์สถิตบนพระแท่น
บัณฑุกัมพล ภายใต้ต้นปาริชาติ

5. **หริจันทน์** คือ จันทน์เหลือง (*Myristica fragrans* Houtt.) กล่าวถึงชาวพนักงาน
นำเครื่องหอม คือ หริจันทน์สุคันธรส มาถวายพระพุทธองค์

6. **มะขามป้อม** (*Phyllanthus emblica* Linn.) กล่าวถึง พระเวสสุกรรม นำเอาทิพย-
สุขุมพัสดุ อันม้วนเข้าทั้งสิ้นมีประมาณเท่า ผลมะขามป้อมลงมาถวายพระพุทธองค์

7. **กฤษณา** (*A. crassna* Pierre.) กล่าวถึง พระแท่นบรรทม ห้อยย้อยด้วยพุ่มพวง
สุคนธกฤษณาอเนกบุปผชาติ

8. **มะลิ** (*Jasminum sambac* Ait.) กล่าวถึงโรงม้ายกมธุระเบื้องบนคาคพदान ห้อย
ย้อยด้วยพุ่มพวงดอกมะลิหอมฟุ้งจร

9. **ปทุมชาติ** (*N. nucifera* Gaertn.) กล่าวถึงท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 มีพักตร์อันขึ้นบาน
ดุจดอกปทุมชาติ ลงมาแวดล้อมประจำ 4 ทิศ ม้ายกมธุระ

10. **ดอกไม้ทิพย์** คือ มณฑา และ ปาริชาติ ตกเต็มอากาศเป็นท่าฝนขณะพระพุทธองค์
เสด็จออกมหาภิเนษกรรม

11. **กัลปพฤกษ์** กล่าวถึงตอนท้าวมหาพรหมนำเอาบริวารทั้ง 8 อันเป็นทิพย์มีไตรจีวร
เป็นคัน แต่ไม้กัลปพฤกษ์ในพรหมโลก ลงมาจากพรหมพิภพมาถวายพระพุทธองค์

ตอนทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา กล่าวถึงพรรณพืชดังนี้

1. **มะม่วง** (*Mangifera indica* Linn.) กล่าวถึง ตอนพระพุทธองค์ประทับเพียงลำพัง
หลังจากนายฉันทะกับม้ายกมธุระกลับไปแล้ว ณ ป่ามะม่วงช่ออนุปิยัมพวัน เป็นเวลา 7 วัน

2. การเสวยของพระพุทธองค์เปรียบเทียบกับพรรณพืช ดังต่อไปนี้คือ มีประมาณเท่า
ผลกระเบา (*Hydnocarpus anthelminthicus* Pierre) และผลพุทรา (*Zizyphus mauritiana*
Lamk.) ถัดน้อยลงไปจนเท่าเมล็ดถั่ว (*Vigna radiata* Roxb.) เมล็ดข้าวสารหัก เมล็ดงา
(*Sesamum indicum* Linn.) ทรายเท่าถึงเมล็ดพรรณผักกาด (*B. chinensis* Linn.) ก็มีอาจ
บรรลुพระโพธิญาณ

3. **ชมพูพฤกษ์** คือ ต้นหว่า (*Eugenia cumini* Druce) หลังจากพระพุทธองค์ได้สดับ
พิณทิพย์สามสาย จึงเลิกบำเพ็ญทุกรกิริยา หันมาปฏิบัติทางสายกลาง เสด็จประทับภายใต้ต้นหว่า

ตอนการบูชาพระพุทธองค์ กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. **นิโครธ** (*Ficus bengalensis* Linn.) กล่าวถึงตอนนางสุชาดากระทำบวงสรวงเทพยดา
อันสิงสถิต ณ ต้นนิโครธ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาประทับที่ต้นนิโครธนางเข้าใจว่าเป็นรุกข-
เทวดา จึงจัดข้าวมธุปายาสใส่ถาดทองคำถวาย

2. **ชะเอม** (*Albizia myriophylla* Benth.) กล่าวถึงตอนนางสุชาดาให้น้ำผึ้งโคนมไป
เลี้ยงในป่าชะเอมเครือ ให้บริโภครูชะเอมเพื่อให้น้ำนมมีรสหวาน เพื่อนำมาทำข้าวมธุปายาส

3. **จันทน์** (*Mansonia gagei* Drumm.) กล่าวถึงตอนพิธีกว้าวมธุปายาสด้วยพิน
ไม้จันทน์หอม

4. **หญ้าแพรก** (*Cynodon dactylon* Pers.) กล่าวถึงตอนพระพุทธองค์ ทรงพระสุบิน
ก่อนตรัสรู้ ว่า ดิชนาถหญ้าแพรกเส้นหนึ่งงอกขึ้นแต่พื้นพระนาภี แล้วเจริญสูงขึ้นไปจนคนอากาศ
อันเป็นบุพนิมิตที่จะได้ตรัสเทศนาพระอริยมรรคมีองค์ 8

5. **สมนบุปผชาติ** คือ ดอกมะลิ (J.sambac Ait) กล่าวถึงนางสุชาดา ถวายถาดทอง ข้ามรูปายาสกปรด้วยสมนบุปผชาติแด่พระพุทธองค์

6. **สาละ** (S.robusta Roxb) กล่าวถึงตอนทรงลอยถาดทองในแม่น้ำเนรัญชราแล้วเสด็จ ประทับพักผ่อนพระอิริยาบถใต้ต้นสาละใกล้ฝั่งน้ำก่อนเสด็จยังต้นพระศรีมหาโพธิ

7. **พระศรีมหาโพธิ** (Ficus religiosa Linn.) เป็นต้นไม้ที่พระพุทธองค์ตรัสรู้เปรียบว่ามี สัตถฐานดั่งไม้กัลปพฤกษ์ในสวรรค์

8. **มะตูม** (Aegle marmelos Corr.) กล่าวถึงปัญจสิขรคนธรรพเทพบุตร ดัดพิมพ์ยมี สีเหลืองดูผิวมะตูมสุกใหญ่ บูชาพระพุทธองค์

9. **ดอกไม้ทิพย์** คือ ดอกมณฑาปาริชาติ ก็บันดาลตกลงบูชาพระพุทธองค์

10. **กุสะ** โบราณจะแปลว่า หญ้าคา (Imperata cylindrica Beauv) หลวงบุเรศบำรุง การว่าน่าจะเป็นตะไคร้หอมหรือตะไคร้แดง (Cymbopoyon nardus Rendle) เพราะพจนานุกรมบาลี-อังกฤษ อธิบายว่าคือหญ้าหอมชนิดหนึ่ง คือ Citronella, ในคัมภีร์รามายณะหรือ คัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ มักจะใช้หญ้ากุสะในพิธีบูชาขุ ในพจนานุกรมสันสกฤต-อังกฤษ ของ M.Monier-Williams ระบุชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Poa cynosuroides ซึ่งไม่ใช่หญ้าคาและ ตะไคร้หอม ในพุทธประวัติกล่าวว่า โสติดิยพราหมณ์ถวายหญ้ากุสะ 8 กำแด่พระพุทธองค์ แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จไปที่ต้นพระศรีมหาโพธิทอดหญ้าคากระทำให้เป็นรัดดบัลลังก์

11. **พรรณพืชเครื่องสักการบูชาพระพุทธองค์ของเทพยดา** ได้แก่ ทิพยภัทลี คือ กล้วยทอง และดอกพุด (Gardenia collinsae Craib)

ดอนมารผจญ กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. **ทองกวาว** (Butea monosperma Ktze.) กล่าวถึงพระยามารบันดาลอานุภาพให้เป็น ห่าฝนถ่านเพลิงมีโอภาสแดงดุจดอกทองกวาว

2. **เวฬุคุมพพฤกษ์** คือ กอไผ่ (Bambusa) กล่าวถึงจักรวราชันคมดังกรดของพระยามาร อาจสามรถจะตัดชีวิตบรรพตให้ขาด **ดุจดัดซึ่งหน่อไผ่**

ดอนตรัสรู้ กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. **หวาย** (Calamus) กล่าวถึง เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ เชาพระสุเมรุก็โน้มยอดโอนอ่อน ดุจถวยวันทาการ ปานประหนึ่งว่ายอดหวายอันต้องอัครกลิ่น

2. **สิมพลีพฤกษ์** คือ ต้นจัญ (Bombax ceiba Linn.) เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้ต้นสิมพลี พฤกษ์ก็มีกิ่งได้โค้นล้มลงในนรก

3. **ทิพยมณฑา** กล่าวว่า เทวดานางฟ้าก็พ้อนรำถวายพุทธองค์ และ ทิพยมณฑา มาลี ก็ตกลงเองจากอากาศ กระทำสักการบูชาพระพุทธองค์

4. **ปทุมชาติ** คือ บัวหลวงสีแดง (Nelumbo-nucifera Gaertn.) กล่าวว่าบรรดาไม้ที่มี ใบก็บังเกิดดอกปทุมชาติออกตามระเบียบใบ

5. **โกมุท** คือ บัวหลวงสีขาว (N. nucifera) กล่าวว่า รุกขลดาชาติเบื้องบนอากาศก็ ห้อยย้อยไปด้วยดวงดอกโกมุทนุขบาดาษ บูชาพระพุทธองค์

6. **โกมล** มีพรรณ 5 ประการ คือ เบญจปทุมชาติ กล่าวว่า ในมหาสาครสมุทรดาษ ไปด้วยโกมลมีพรรณ 5 ประการ

ดอนพระพุทธองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขในสถานที่ทั้ง 7 แห่ง เรียกว่า สัตตมหาสถาน

ประทับอยู่แห่งละ 1 สัปดาห์ กล่าวถึงพรรณพืชต่อไปนี้

1. **นิลบล** (*N. stellata* Willd) คือ บัวสายสีคราม กล่าวถึงตอนพระพุทธองค์ลิ้มพระเนตรอันงามคุณนิลบล บุษบาพระมหาโพธิ์เป็นเวลาเจ็ดวัน สถานที่นี้จึงมีนามว่าอนิมิสเจติยฐาน

2. **พระฉัพพรรณรังสีแห่งพระพุทธองค์** มีรัศมีสีเขียวสดดังดอกอัญชัน (*Clitoria ternatea* Linn.) หรือดอกนิลบล มีรัศมีสีเหลืองดุจดอกกรรณิการ มีรัศมีสีแดงดัง กมพู คือ บัวสายสีขาว (*N. lotus* Linn.) ปทุม คือ บัวหลวงสีแดง (*N. nucifera* Gaertn.) พระรัศมีหงสบาท คือ แดงดุจสีดอกแซ่ (*Pentapetes phoenicea* Linn.) ดุจดอกขบา (*Hibiscus rosa-sinensis* Linn.) และดอกหงอนไก่ (*Celosia argentea* Linn.)

3. **อัชปาลนิโครธ** คือ ไม้ตีนโครธ (*Ficus bengalensis* Linn.) อันเป็นที่พำนักของคนเลี้ยงแพะ กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จจากต้นพระมหาโพธิ์ไปประทับเสวยวิมุตติสุขยังต้นนิโครธ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของต้นโพธิ์

4. **มูกลินทพฤกษ์** คือ ไม้จิก (*Barringtonia speciosa* Roxb.) กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จออกจากต้นนิโครธ ไปประทับเสวยวิมุตติสุขยังต้นจิกซึ่งอยู่ทางทิศปราจีนของต้นโพธิ์ตลอดเวลา 7 วัน ฝนตกมิได้ขาด พระยานาคชื่อ มูกลินท์ ซึ่งอยู่ในสระโบกขรณี โกลัไม้จิกยังเกิดศรัทธาในพระพุทธองค์ จึงขนนคกายรอบ พระพุทธองค์ 7 รอบ แล้วแผ่พังพานป้องกันฝนแด่พระพุทธองค์

5. **ราชายตนพฤกษ์** คือ ไม้เกด (*Manilkara hexandra* Dubard) กล่าวถึงตอนพระพุทธองค์เสด็จจากไม้จิกไปประทับยังไม้เกด ซึ่งอยู่ทางทิศใต้ของไม้จิก ประทับเสวยวิมุตติสุข 7 วัน ในสัปดาห์สุดท้าย

6. **สมอ** (*Terminalia chebula* Retz.) กล่าวถึงขณะพระพุทธองค์ประทับเสวยวิมุตติสุขได้ต้นเกด พระอินทร์ได้นำผลสมอทิพย์มาถวาย

7. **ถั่วเขียว** (*Vigna radiata* Roxb.) กล่าวถึงว่าขณะที่พาคณะสองพี่น้องนามตปุสสะและภัลลิกะ ได้ถวายข้าวสัตตคั่วถวายจุลโลกบาลทั้ง 4 ได้นำบาตรศิลาที่มีพรรณดั่งสีถั่วเขียวมาถวายให้ทรงรับข้าวสัตตคั่ว

8. **อัญชัน** กล่าวถึงตอนเปรียบพระเกศธาตุทั้ง 8 เส้น ที่ทรงมอบให้พาคณะสองพี่น้องได้นมัสการ มีสีดังดอกอัญชันและอุมมารูปผชาติ ซึ่งยังไม่ทราบว่าเป็นดอกอะไร

ตอนท้าวมหาพรหมลงมาราบพูลอาราธนาพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงธรรมโปรดชาวโลก กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. **นิโครธ** กล่าวถึงตอนพระพุทธองค์เสด็จกลับมาประทับใต้ต้นนิโครธอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพิจารณาหาบุคคลที่ควรเคารพ ซึ่งไม่มีบุคคลใดจะประกอบด้วยคุณธรรมยิ่งกว่าพระองค์ พระองค์จึงถือพระธรรมเป็นที่เคารพบูชา

2. **น้ำเต้า** (*Lagenaria siceraria* Standl.) กล่าวเปรียบเทียบว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมมีสันดานเต็มไปด้วยกิเลส คุณน้ำเต้าอันเต็มไปด้วยน้ำ

3. **หญ้าคา** (*Imperata cylindrica* Beauv.) กล่าวเปรียบเทียบสันดานของสัตว์ทั้งหลายดูมีอันติดเปื้อนด้วยหญ้าคา ย่อมเศร้าหมอง

4. **ปทุมชาติ** กล่าวเปรียบเทียบว่าสัตว์ทั้งปวงที่บำเพ็ญกฤดาภิหารมาแต่อดีตกาลเปรียบดุจ

ดอกปทุมชาติอันแก่เกือบใกล้จะบาน

5. ดอกบัว 4 เหล่า ที่กล่าวเปรียบอุปนิสัยมนุษย์ คือ อุบล ปทุม และ บุษบาริก
ตอนพระพุทธองค์ประกาศพระธรรมจักร กล่าวถึง พระพักตร์พระพุทธองค์ผ่องใส
ดุจสด เสมอดวงดอกโกมุท

ตอนพระพุทธองค์เสด็จไปตำบลอุรุเวลา แขวงเมืองราชคฤห์ กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. ฝ้าย (*Gossypium hirsutum* Linn.) กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จประทับโคนต้นไม้
ต้นหนึ่งที่ไร่ฝ้าย ระหว่างทางเสด็จไปตำบลอุรุเวลา

2. กุ่มบก (*Crateva erythrocarpa* Gagnep.) กล่าวถึงพระพุทธองค์เสด็จไปชักผ้า
บังสกุล ซึ่งห่อสุกนางปณณาสี ในป่าช้าผิบบ นามาชักและตากผ้าที่ไม้มุ่มบก อันเพชฌ
ลิงสถิตที่ไม้นี้ได้น้อมกิ่งลงมาให้พระพุทธองค์ทรงตากจีวร

3. หว้า (*E. cumini* Druce.) กล่าวถึงเมื่อพระพุทธองค์ได้เสด็จไปโปรดชฎิล 3 พี่น้อง
กัศสพชฎิลได้ทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์ไปฉันภัตตาหาร พระพุทธองค์ตรัสให้ชฎิลไปก่อน
แล้วเสด็จเหาะไปนำเอาหว้าใหญ่ประจำทวีป ในป่าหิมพานต์ และมาถึงโรงเพิงก่อนที่ชฎิล
จะมาถึง

4. มะม่วง (*Mangifera indica* Linn.) มะขามป้อม (*Phyllanthus emblica* Linn.)
ส้ม (*Citrus* sp.) และปาริชาติ (*E. indica*) ต้นไม้เหล่านี้กล่าวถึงตอนพระพุทธองค์โปรดให้
อุรุเวลกัศสเสด็จไปก่อนแล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จเหาะไปเก็บมะม่วง ผลมะขามป้อม ผลส้ม
ในป่าหิมพานต์ แล้วเสด็จสู่ดาวดึงส์เพื่อนำเอาต้นปาริชาติมาถึงก่อนที่ชฎิลจะมาถึง

ตอนพระพุทธองค์เสด็จกรุงราชคฤห์ กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. ลัญฐิ หลวงบุเรศบำรุงการแปลว่า คาลหนุ่ม (*Borassus flabellifer* Linn.) กล่าวถึง
พระพุทธองค์พร้อมพระอริยสาวก เสด็จสู่ลัญฐิวันอุทยาน พระเจ้าพิมพิสารเสด็จไปเฝ้า
พระพุทธองค์ที่อุทยานนี้

2. ไม้ (*Bambusa* sp.) กล่าวถึง พระเจ้าพิมพิสารได้ถวายพระเวฬุวัน คือ ป่าไผ่แด่
พระพุทธองค์

ตอนพระพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ กล่าวถึงพรรณพืช ดังนี้คือ

1. กุสุมภ คือ ดอกคำ (*B. orellana* Linn.) กล่าวถึงตอนพระกาฬุทายี อำมาตย์ของ
พระเจ้าสุทโธทนะกราบทูลพรรณนาความงามของธรรมชาติตามระยะทางที่จะเสด็จไปกรุง
กบิลพัสดุ์ด้วยสำนวนอันไพเราะ จนพระพุทธองค์รับอาราธนาจะเสด็จไปตามความประสงค์
ของพระพุทธรบิดา

2. หญ้าแพรก (*C. dactylon* Pers.) กล่าวถึงตอนพระกาฬุทายีกล่าวพรรณนาธรรมชาติ
เช่นกัน

3. บุษบาริก ปทุม และอุบล กล่าวถึงตอนพระกาฬุทายีพรรณนาสระโบกขรณี

4. ดอกอ้อ (*Arundo donax* Linn.) แฝก (*Vetiveria zizanioides* Nash.) และคา
(*Imperata cylindrica* Beauv.) กล่าวถึงพระกาฬุทายีอำมาตย์พรรณนาสองข้างทางสู่กรุง
กบิลพัสดุ์

5. นิโครธ (*F. bengalensis* Linn.) กล่าวถึงการจัดนิโครธารามวิหาร เป็นที่ประทับของ
พระพุทธองค์ ณ กรุงกบิลพัสดุ์

ดอนบรรพชาของภษัตรีศกยะ กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. นิโครธ กล่าวถึงเจ้าชายนันทะ พระอนุชาต่างพระมารดาของพระพุทธองค์ถือบาตรตามเสด็จพระพุทธองค์ไปจนถึงพระนิโครธารามวิหาร

2. กระทุ่มเลือด กล่าวถึงพระพุทธองค์ถวายพระพรลาพระพุทธบิดา แล้วทรงพาพระนันทะ สามเณรราหุล พร้อมภิกษุสองหมื่นองค์ เสด็จกลับกรุงราชคฤห์ ประทับที่สี่สพาน ซึ่งกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรสแปลว่า ต้นกระทุ่มเลือด แต่หลวงบุเรศบำรุงการระบุว่า เป็นต้นประดู่ลายหรือประดู่แขก (*Dalbergia sisoo*. Roxb.) อาจารย์พิฑูร มลิวัลย์ แปลว่า กระทุ่มเลือดหรือสีเสียด

3. มะม่วง กล่าวถึงพระพุทธองค์เสด็จจาริกสู่มหาชนบท ประทับอยู่ที่อนุปิยัมพวัน ตอนการพยากรณ์เรื่องพระศรีอริยเมตไตรย กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. นิโครธ (*F. benghalensis* Linn.) กล่าวถึงพระพุทธองค์เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์เป็นครั้งที่ 2 ประทับอยู่ ณ พระนิโครธารามมหาวิหาร พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระพุทธองค์ มีพระราชศรัทธานำผ้าสาฎก 2 ผืน ที่ทอเป็นพิเศษมาถวายพระพุทธองค์

2. ฝ้าย (*Gossypium hirsutum* Linn.) กล่าวถึงพระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงเก็บต้นฝ้ายออกปอเยื้องคังสีทองดอกกรณณิกัร ใส่ผอบทอง เพื่อนำไปทอเป็นผ้าเนื้อดีราคาแพงถวายพระพุทธองค์

3. นาคมหาโพธิ์ คือ ไม้กาะทิง (*Calophyllum inophyllum* Linn.) กล่าวถึงตอนพระศรีอริยเมตไตรยประสูติ ประสงค์จะออกสู่มหานิยมกรรมณณ์ ขณะนั้นปราสาทก็เลื่อนลอยขึ้นบนอากาศ ลงมาประดิษฐานปรูฟ้าใกล้ไม้กาะทิง

4. สาละ กล่าวถึงหลังจากพระศรีอริยเมตไตรยเสวยข้าวมธุปายาส แล้วเสด็จเข้าในศาลวัน

5. หน้าคา กล่าวถึงทรงรับหน้าคา จากโสดิถยมาณพ

ตอนการนิพพานของพระพุทธบิดา คือ พระเจ้าสุทโธทนะ กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. นิโครธ กล่าวถึงหลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพพระพุทธบิดาได้เสด็จและกระทำการสงเคราะห์พระประยูรญาติแล้ว ก็เสด็จไปประทับ ณ พระนิโครธารามมหาวิหาร

2. ดอกอุบลและดอกมะลิ (*Jasminum sambac* Ait.) กล่าวถึงความยินดีของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชเป็นภิกษุณีได้ อุบลและดอกมะลิได้กลิ่นหอมแล้วได้กลิ่นบุปผชาติ คือดอกอุบลและดอกมะลิ

3. ขมิ้น (*Curcuma domestica* Valetton) กล่าวถึงพระยโสธราทรงเปรียบราชสมบัติว่าไม่เที่ยง ดุจยางแห่งขมิ้นย่อมจะพลันสิ้นสียมิได้ติดอยู่นาน จึงขอบรรพชาเป็นภิกษุณี

ตอนยมกปาฏิหาริย์ กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. ไม้ กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จประทับยังนครราชคฤห์ สถิต ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร

2. จันทน์แดง (*Pterocarpus santalinus* Linn.) กล่าวถึงเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์ได้ให้ช่างกลึงป้อนไม้จันทน์แดงเป็นรูปบาตร และปักไม้ไผ่ต่อ ๆ กันไปสูง 60 ศอก ถ้าผู้ใดเหาะมาเอาบาตรได้ถือเป็นพระอรหันต์เมื่อพระบิดาโศลกาทวาชเถระได้กระทำอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหาะไปเอาบาตรมา พระพุทธองค์จึงห้ามมิให้สาวกกระทำปาฏิหาริย์สืบไป

3. ตะเคียน (*Hopea odorata* Roxb) กล่าวถึงพวกเดียรถีย์จะท้ายมกปาฏิหาริย์แข่งกับพระพุทธองค์ จึงได้กระทำมณฑปมีเสาทำด้วยไม้ตะเคียนมุงหลังคาด้วยดอกนิลอุบล

4. คันทามพฤกษ์ คือ ต้นมะม่วงที่พระพุทธองค์ได้กระทำยมกปาฏิหาริย์ เพื่อปราบพวกเดียรถีย์

5. มหาชมพูพฤกษ์ คือ ต้นหว่าใหญ่ กล่าวถึงจุทสามเณรอายุ 7 ขวบ เป็นพระชีนาสพ ได้ขอกระทำปาฏิหาริย์แทนพระพุทธองค์ ด้วยการทำให้ลำต้นหว่าไม้ประจำชมพูทวีปสั่นไหว

6. ทิพยปาริฉัตถ คือ ต้นปาริชาตที่จุทสามเณรจะเหาะขึ้นไปนำมาจากดาวดึงส์ เพื่อกระทำปาฏิหาริย์แทนพระพุทธองค์

7. ผักกาด กล่าวถึง ปาฏิหาริย์ที่พระมหาโมคคัลลานเถระ จะกระทำคือ นำเขาพระสุเมรุมาตั้งไว้ และเกี่ยวเข้านั้นด้วยผลเมล็ดพรรณผักกาด

ตอนพระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพระพุทธมารดา บนดาวดึงส์ กล่าวถึง พรรณพืช คือ

1. คันทามพฤกษ์ คือ ต้นมะม่วงที่พระพุทธองค์ยกพระบาทขวาเหยียบยอดและยกพระบาทซ้ายเหยียบเขายัคคัณฐและอิสินฐ แล้วยกพระบาทขวาเหยียบเขาพระสุเมรุเสด็จด้วยปาฏิหาริย์ 3 ก้าว ไปยังดาวดึงส์

2. ปาริฉัตตรุกษชาติ กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จประทับเหนือพระแท่นบัณฑุกัมพลภายใต้ต้นปาริชาต

3. เครื่องนาคลดา คือ เถาพลู (Piper betel Linn.) กล่าวถึง เทพยดำนนำเถาพลูมาถวายพระพุทธองค์ให้สีพระทนต์

4. มะขามป้อม (Phyllanthus emblica Linn.) กล่าวเปรียบพระบารมีญาณแห่งพระพุทธบิดายังไม่แก่กล้าบริบูรณ์ด้วยผลมะขามป้อมอันยังอ่อนอยู่

ตอนเสด็จลงจากดาวดึงส์ กล่าวถึงพรรณพืชคือ

ผลมะตูม กล่าวว่า พระปัญจสิขรเทพบุตรถือพิณมีพรรณดังผิวมะตูมสุกดีดขับร้องนำเสด็จพระพุทธองค์

ตอนการนิพพานของพระอัครสาวกทั้งสอง กล่าวถึงพรรณพืชคือ

1. สีเสียด (Acacia catechu Willd) กล่าวถึง การจำพรรษาของพระพุทธองค์ เป็นพรรษาที่ 8 ที่เภสกลาวันคือป่าไม้สีเสียดในภักคราชชนบท

2. สาละ กล่าวว่า พระพุทธองค์จำพรรษาที่ 10 ภายใต้ต้นสาละที่ป่าปาติโลยวัน

3. สะเดา (Azadirachta indica Juss) กล่าวถึงว่า ในพรรษาที่ 12 พระพุทธองค์ทรงจำพรรษาได้ปฐมฉณพฤกษ์ คือไม้สะเดา ใกล้พระนครเวรัญชา

4. นิโครธ กล่าวถึงในพรรษาที่ 15 พระพุทธองค์ทรงจำพรรษา ณ นิโครธาราม และพระสารีบุตรพร้อมพระสาวก ได้พักอาศัยอยู่ใต้ต้นนิโครธ ใกล้ประตูป้านนาถนาคาม

5. ไม้ กล่าวถึงในพรรษาที่ 17, 18, 19 พระพุทธองค์ประทับที่พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ ส่วนในพรรษาสุดท้าย คือ 45 ประทับที่บ้านเวฬุคาม ใกล้เมืองเวสาลี

6. ไม้โอ้อ กล่าวถึงการอาพาธหนักของพระพุทธองค์ เยียวยาได้ด้วยพระโอสถคุณไม้โอ้ออันเพลิงไหม้ แล้วนำสุคนธฤทธารามารด

ตอนพระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน กล่าวถึงพรรณพืช คือ

1. มะม่วง กล่าวถึง พระพุทธองค์เสด็จอาศัยในอัมพวันสวนมะม่วงของนายจุนท์กัมมารบุตร เป็นบุตรช่างทอง ใกล้เมืองปาวานคร

2. สาละ กล่าวถึงพระพุทธองค์เสด็จมายังสาละวัน แห่งพระยามีลลราชริมฝั่งแม่น้ำ

หิรัญวดีนที ใกล้เมืองกุสินาราย โปรดให้พระอานนท์ตั้งพระแท่นบรรทม หันศีรษะไปทางทิศ
อุดรระหว่างต้นสาละทั้งคู่ หลังจากนั้นพระพุทธองค์ได้เอนองค์ลงบรรทมเหนือพระแท่นบรรทม
ในเวลาเย็น สิ่งมหัศจรรย์ได้บังเกิดขึ้น เช่น ต้นสาละก็ผลิดอกบานสะพรั่ง เพื่อบูชาพระพุทธองค์

3. มณฑา กล่าวถึงตอนบังเกิดสิ่งมหัศจรรย์ขณะพระพุทธองค์บรรทมเหนือพระแท่น
บรรทม ภายใต้นต้นสาละคู่ คือ ดอกมณฑาได้ตกลงมาจากนั้นทวันเทพอุทยาน บนสวรรค์ชั้น
ดาวดึงส์เพื่อบูชาพระพุทธองค์

ตอนการแบ่งพระบรมธาตุของพระพุทธองค์ กล่าวถึงพระรมพีช คือ

1. จันทน์ กล่าวถึงกษัตริย์มัลลราชทั้งหลายโปรดให้กระทำจิตกาธาร คือพระเชิงตะกอน
แล้วไปด้วยแก่นจันทน์สูง 120 ศอก แล้วเชิญพระหีบทองซึ่งใส่พระบรมศพพระพุทธองค์
ขึ้นประดิษฐาน ณ เบื้องบนพระเชิงตะกอนนั้น

2. มณฑารพ กล่าวถึงตอนพระมหากัสสปเถระ พร้อมด้วยบริวาร 500 รูป เดินทาง
ไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่เมืองกุสินาราย พบอาชีวกผู้หนึ่งถือดอกมณฑารพบุปผชาติ เอาไม้เสียบ
เข้าเป็นคันกันมาตำรမ်းเดินสวนทางมา พระมหากัสสปเห็นดังนั้น จึงดำริว่า ดอกมณฑารพจะ
มีในมนุษยโลก เมื่อพระพุทธองค์ประสูติ ออกมหาภิเนษกรรม ครีสุรี กระทำยมกปาฏิหาริย์
เสด็จลงจากเทวโลก และกำหนดปลงพระชนมายุสังขารเท่านั้น จึงทราบว่พระพุทธองค์เสด็จ
เข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว

3. ถั่ว ข้าวสารและผักกาด กล่าวถึงตอนพระณาสถ์ฐานของพระบรมสารีริกธาตุว่ามี
3 ขนาด คือ ขนาดใหญ่เท่าเมล็ดถั่วแตก ขนาดกลางเท่าเมล็ดข้าวสารหัก และขนาดเล็กเท่า
เมล็ดพรรณผักกาด มีพรรณดังสีดอกพิกุล (*Mimusops elengi* Linn.)

4. จตุชาติสุคนธรส คือ ของหอมธรรมชาติ 4 ชนิด คือ กลิ่นดอกไม้ กลิ่นจันทน์ กลิ่น
กฤษณา และกลิ่นกระลำพัก กล่าวถึงตอนเหล่ากษัตริย์มัลลราช นำหม้อเงินหม้อทองบรรจุ
สุคนธาวรี มาใส่จสรลง ณ เชิงตะกอน แล้วเก็บพระบรมสารีริกธาตุใส่พระหีบทองน้อย แล้ว
โปรดให้ตกแต่งโรงราชสัณหาการ ประพรมด้วยจตุชาติสุคนธรส

5. เบญจกุสุมาชาติ คือ เครื่องบูชา 5 อย่าง ได้แก่ ดอกหญ้าแพรก, ข้าวสาร เมล็ดพรรณ
ผักกาด, ดอกมะลิ และข้าวดอก กล่าวถึงตอนเหล่ากษัตริย์มัลลราชโปรดให้ตกแต่งโรงราช-
สัณหาการ นอกจากประพรมด้วยจตุชาติสุคนธรสแล้วยังให้โปรยปรายในอากาศด้วยเบญจ-
กุสุมาชาติ

6. เบญจปทุมชาติ คือ ดอกบัว 5 ชนิด กล่าวถึงตอนเหล่ากษัตริย์มัลลราชโปรดให้แต่ง
โรงราชสัณหาการ ให้ตั้งภาชนะเงินและทองรองดวงดอกกทุม ปทุมแลนิลบล บุษกริกบุปผชาติ
เรียงรายในที่ทั้งหลายโดยรอบ

ตอนพระมหากัสสปเถระขอให้พระเจ้าอชาตศัตรูดำเนินการฝังพระบรมสารีริกธาตุไว้
ในพื้นที่ จึงจะพ้นอันตราย โดยให้ขุดลึกถึง 80 ศอก และให้ทำกล่อ่งที่บรรจุและพระสถูป
แล้วไปด้วยวัตถุต่าง ๆ มีแก่นจันทน์เหลือง (*Myristica fragrans* Houtt.) และแก่นจันทน์แดง
(*Pterocarpus santalinus* Linn.)

เอกสารอ้างอิง

- บรรณนิเวศวิหาร, วัด. 2525. โปธิใต้แม่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เจริญผล.
- บุเรศบำรุงการ, หลวง. 2517. ต้นไม้สำคัญในพระพุทธประวัติ. อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพอำมาตย์ตรี พระบำรุ้งบุรีราช.
- ปรมาณูชิตชิโนรส, กรมสมเด็จพระ. 2505. พระปฐมสมโพธิกถา. พระนคร : โรงพิมพ์ การศาสนา.
- พิฑูร มลิวัลย์, 2524. คู่มือการศึกษาพระปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- วินิจจันดร, พระยา. 2503. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้.
- อรไท ผลดี, 2534. “อุทยานมนุษยศาสตร์”. สิบปีมนุษยศาสตร์. กรุงเทพฯ : คณะมนุษยศาสตร์.
- _____. 2535. “หลักฐานการอ้างอิงถึงพรรณพืชทางศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นครั้งแรกจากเอกสารโบราณก่อนสมัยรัตนโกสินทร์.” อุทยานวิจัยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่ง มก. หน้า 43-50.
- _____. 2535. “ประวัติพรรณพืชหอมของไทย”. เอกสารประกอบการอภิปรายเรื่องอนาคตของพรรณไม้หอมและน้ำมันหอมระเหย ของกองเกษตรเคมีในมหกรรมสัมมนาทางวิชาการ เรื่องทางเลือกอนาคตของเกษตรกรไทยเนื่องในวันครบรอบ 20 ปี ของกรมวิชาการเกษตร 22-30 กันยายน. กรุงเทพฯ : กองเกษตรเคมี. หน้า 1-31.
- Chote Suwatti. 2521. **Flora of Thailand**. Bangkok : Royal Institute Thailand.
- Pratung Tinnaratana. 1988. **A Critical Study of the Tenth Maṇḍala of R̥gveda (101-191 Hymns)**. Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy in Sanskrit to Banaras Hindu University, Varanasi, India.